

УДК 81'272

ТЕОРІЯ МОВНИХ КОНТАКТІВ З ТОЧКИ ЗОРУ МОВНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ

Брыдко Т.В.

*Таврический национальный университет им. В.И. Вернадского, г. Симферополь, Украина
E-mail: vol6662007@rambler.ru*

В следующей статье схарактеризовано основные проблемы теории языковых контактов как предпосылки для возникновения двуязычности и межъязыковой интерференции, обобщены дефиниции срока "языковой контакт", названы основные факторы взаимодействия языков, подана синтезированная типология языковых контактов.

Ключевые слова: языковые контакты, взаимодействие языков.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві в епоху всесвітньої інтеграції та глобалізації активізуються численні контакти між країнами, націями, мовами, які спонукають науковців звертатися до вивчення питань міжкультурної комунікації, мовної взаємодії та мовної політики. Значний внесок у такі дослідження зробили як вітчизняні (Ю. О. Жлуктенко, О. Д. Петренко, О. Є. Семенець, С. В. Семчинський, О. Б. Ткаченко, О. І. Чередниченко), так і зарубіжні вчені (У. Вайнрайх, Н. Б. Вахтін, Є. В. Головка, У. Лабов, А. Мартине, Э. Хауген, Р. Мур).

Мета статті – схарактеризувати основні проблеми теорії мовних контактів які є передумовами для виникнення двомовності та міжмовної інтерференції, узагальнити дефініції терміна "мовний контакт" та типологію мовних контактів. Поставлена мета передбачила розв'язання таких **завдань**: проаналізувати існуючі класифікації терміну "мовний контакт", виявити основні чинники взаємодії мов та подати узагальнену типологію мовних контактів.

Для розкриття взаємозв'язків між соціальними та лінгвістичними факторами, які впливають на мову під час міжмовної взаємодії, У. Вайнрайх у 1953 році запропонував теорію мовних контактів [1]. Проте дослідження мовних контактів розпочалося ще з кінця ХІХ століття в роботах Бодуена де Куртене і Л. Щерби. Згодом ця концепція розроблялася в численних роботах сучасних мовознавців Ю. О. Жлуктенка, С. В. Семчинського, Т. П. Ільяшенка, Л. І. Прокопової, М. П. Дворжецької, О. Д. Петренка, О. І. Стеріополо, у дисертаційних дослідженнях Ю. М. Захарової, Д. М. Храбскової, Є. А. Устиновича, у публікаціях О. Є. Семенця, І. В. Татарнікової та інших дослідників.

У мовознавстві вивчення мовних контактів стало самостійним напрямом. Деякі дослідники [2] стверджують, що в сучасній лінгвістиці відбувається формування нової галузі мовознавства – "лінгвістики мовних контактів" (contact linguistics). М. Ф. Кондакова підкреслює, що буквально розуміння цього терміна наводить на думку про існування "окремої науки, яка посідає місце нарівні з історичною або соціальною лінгвістикою" [3, с. 50].

Відомо, що мови взаємодіють і взаємозбагачуються не самі по собі; мовні контакти відображають взаємодію, взаємовплив і взаємозбагачення матеріальної та ду-

ховної культур різних народів, історичні контакти між ними. Мовні контакти – це надзвичайно складний і багатоступеневий процес, тісно пов'язаний з розвитком суспільства. Явище мовного контакту посідає чільне місце серед соціокультурних процесів, відображаючи як якісні, так і кількісні параметри міжкультурних контактів. Дослідження білінгвізму перебуває в центрі проблематики мовних контактів, оскільки саме через двомовних індивідів здійснюється та або інша форма впливу однієї мови на іншу. Нині білінгвізм визначається як характерна ознака більшості мовних ситуацій, яка відображає історичну тенденцію сучасного світу до глобалізації.

Лінгвісти відзначають, що сьогодні практично не існує мов, які б не зазнавали впливу інших мов [4, с. 99]. За даними Н. Б. Вахтіна та Є. В. Головка, на нашій планеті існує лише шість одномовних країн, у той час як країн, де співіснує три-п'ять мов – двадцять сім, шість-десять мов – двадцять чотири, одинадцять і більше мов – сімдесят чотири [5, с. 41]. Крім того, практично в кожній європейській країні існують численні мовні меншини [5, с. 41]. Саме через це феномен німецько-національного білінгвізму все частіше стає об'єктом лінгвістичних досліджень [6].

Вважається, що в мовознавстві термін "мовний контакт" ("langue(s) en contact") першим запропонував французький лінгвіст А. Мартине на початку 50-х років ХХ століття [7, с. 59; 8, с. 61]. Активно почав використовувати цей термін У. Вайнрайх [9] у своїй монографії "Languages in Contact" ("Мовні контакти"), виданій 1953 р.

Нині в мовознавстві існує низка дискусійних питань щодо поняття "мовний контакт", одним з яких є різновариантність назви самого терміна: мовний контакт, міжмовні контакти, інтерлінгвістичні контакти, мовна взаємодія, взаємодія мов, змішування мов, взаємний вплив мов, взаємопроникнення, мовний взаємозв'язок, схрещення, інтерференція, запозичення, гібридизація. Такі розбіжності щодо визначення терміна "мовний контакт" зумовлені тим, що, по-перше, дослідники називають одне поняття по-різному; по-друге, варіантність термінології зумовлена певними методологічними настановами та метою дослідження; по-третє, існують різні аспекти досліджуваної проблеми: соціолінгвістичний, психолінгвістичний, власне лінгвістичний. Наприклад, Е. Хауген трактує цей термін як "почергове використання двох чи більше мов одними й тими ж особами", при цьому вчений нічого не говорить, ні про рівень володіння мовами, ні про умови їх уживання або про ступінь відмінності між мовами [10, с. 61]. М. І. Ісаєв, розробляючи питання мовного планування в Радянському Союзі, говорить про взаємодію мов і визначає це поняття як "усі можливі різновиди взаємовпливу, взаємопроникнення двох чи більше мов і діалектів, запозичення якою-небудь однією мовою різних мовних фактів з інших мов, а також результатів контакту мов у різні періоди" [11, с. 108]. О. С. Ахманова визначає "мовний контакт" як "зіткнення мов, що виникає внаслідок особливих географічних, історичних чи соціальних умов, що зумовлюють необхідність мовного спілкування колективів, які розмовляють різними мовами" [12, с. 535]. Д. М. Храбскова стверджує, що "мовні контакти – це процес взаємодії і взаємовпливу мов унаслідок контактування колективів, що спілкуються цими мовами" [13, с. 59]. Німецька дослідниця Б. Пабст у роботі, присвяченій вивченню російсько-німецької двомовності серед російськомовних переселенців, які мешкають на теренах сучасної Німеччини, визначає явище мовного контакту як результат двомовності або багатомовності й

одночасно як наслідок використання одним і тим самим індивідом кількох мов у різних ситуаціях спілкування [14, с. 16].

У мовознавстві терміни "взаємодія мов" і "мовні контакти" вживаються здебільшого як синоніми. Проте Ю. О. Жлуктенко пропонує використовувати термін "взаємодія мов", який має більш широке тлумачення й охоплює "усю сукупність динамічних процесів, що викликають перенесення, копіювання чи втрату одиниць і моделей, які стимулюють чи гальмують певні тенденції і процеси, закладені в мовній системі, і зумовлюють взаємне накладання диференційних ознак, переплетення артикуляційних та просодичних характеристик та ін." [15, с. 21].

С. В. Семчинський поділяє чинники, які спричиняють появу мовних контактів, на кілька груп: екстралінгвістичні (історико-географічні, суспільно-політичні, культурні, психологічні тощо) і мовні (генетична спільність, граматична будова мов) [16, с. 20]. Кожен із цих чинників мовних контактів здатний впливати на розвиток контактуючих мов: змішування мов або поглинання однієї мови іншою, формування численних мовних союзів тощо.

За наявності мовного контакту тип впливу однієї мови на іншу безпосередньо співвідноситься з різновидом білінгвізму: "в умовах незбалансованого білінгвізму спостерігається однобічний вплив, і навпаки, при збалансованій двомовності – обопільний вплив. Від типу впливу залежить подальша взаємодія контактуючих мов, яка може бути або конвергентною (при однобічному впливі), або паралельною (при обопільному впливі)" [17, с. 62].

У сучасному мовознавстві існує кілька класифікацій видів мовних контактів. Наприклад, критерієм типології мовних контактів, розробленої Ю. О. Жлуктенком, є їх тривалість та стійкість. За цією класифікацією, усі мовні контакти можуть бути казуальними, тобто тимчасовими, чи постійними, тобто перманентними, які, у свою чергу, поділяються на зовнішні та внутрішні [18, с. 16]. М. П. Кочерган виділяє такі типи мовних контактів: "безпосередні й опосередковані; між спорідненими і неспорідненими мовами; з однобічним і обопільним впливом; маргінальні (на суміжних територіях) і внутрішньо регіональні (на одній і тій самій території); казуальні (випадкові) і перманентні (постійні); природні (безпосереднє спілкування), штучні (навчання в школі) і змішані (природньо-штучні)" [19, с. 187–188].

Спираючись на цю типологію мовних контактів, взаємодію російської та німецької мов на території Німеччини можна класифікувати як безпосередню, між неспорідненими мовами, внутрішньо регіональну, перманентну, природно-штучну.

Наслідки мовних контактів різноманітні і важливі. У мовознавстві існує думка, що в одних випадках мовні контакти зумовлюють запозичення і різноманітні види мовної інтерференції, в інших – до конвергентного розвитку взаємодіючих мов, по-третє, – до утворення допоміжних "спільних" мов, по-четверте, – до мовної асиміляції [20, с. 16–17]. Результатом посилення мовних контактів М. І. Ісаєв називає взаємозбагачення, тобто двостороннє засвоєння контактуючими мовами певних лексичних елементів, що підсилювали виразні можливості мов [21, с. 109]. Німецька дослідниця О. Гольдбах підкреслює, що головним наслідком контакту мов є переключення коду, і відзначає однастайність учених щодо трактування поняття "переключення коду". Більшість лінгвістів тлумачить цей термін як використання білінгвами

в одному мовленнєвому акті одиниць, які належать до різних мовних систем [22, с. 15]. Важливість вивчення мовних контактів та їх результатів зумовлюється тим фактом, що дослідження цього лінгвістичного явища здатне пролити світло на особливості самої будови мовної системи [23, с. 284–285].

Безумовно, у визначенні поняття "мовний контакт" слід враховувати такі позамовні чинники: економіку, політику, релігію, матеріальну і духовну культуру, історію, етнографію, менталітет народів, які взаємодіють, тощо. Ці чинники значною мірою стимулюють процес подальших мовних контактів.

Висновки та перспектива. Таким чином, відсутність на сьогоднішній день загально визнаної дефініції терміна "мовний контакт" та єдиної системи параметрів класифікації мовних контактів не дозволяє чітко розмежувати головні та другорядні чинники мовного контактування. Мовний контакт залишається складним механізмом зі своїми законами та особливостями функціонування, які *вимагають подальших досліджень*.

Література

1. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / Уриель Вайнрайх // Зарубежная лингвистика. — М. : Прогресс, 1999. — Вып. 3. — С. 7–42.
2. Суходеева Т. А. Языковые контакты в условиях активного доминирования мажоритарного языка над миноритарным (на примере взаимодействия луизианского варианта французского языка с английским языком) : автореф. на соиск. уч. степени кандид. филол. наук : 10.02.19 "Теория языка" / Т. А. Суходеева. — Ульяновск, 2006. — 23с.
3. Кондакова М. Ф. Языковые контакты как объект лингвистического исследования / Мария Федоровна Кондакова // Уральские лингвистические чтения. — Екатеринбург : Изд-во УрГПУ, 2001. — №14. — С. 50–51.
4. Кочерган М. П. Загальне мовознавство / Михайло Петрович Кочерган. — К. : Академія, 1999. — 284 с.
5. Вахтин Н. Б. Социолінгвістика і соціологія мови : Учебное пособие / Н. Б. Вахтин, Е. В. Головкин. — СПб. : ИЦ "Гуманитарная Академия", Из-во Европейского университета в Санкт-Петербурге, 2004. — 336 с.
6. Meng K. "Aussiedlerisch". Deutsch-russische Sprachmischungen im Verständnis ihrer Sprecher / K. Meng, E. Protassova // Sprachgrenzen überspringen. Sprachliche Hybridität und polykulturelles Selbstverständnis. — Tübingen, 2005. — S. 229–266.
7. Храбскова Д. М. Фонетична еволюція французького мовлення етнічних французько-німецьких білінгвів: дис. ... канд. філол. наук : 10.02.05 / Храбскова Данута Михайлівна. — Київ, 2007. — 241 с.
8. Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике : Вып. VI. Языковые контакты. — М. : Прогресс, 1972. — С. 61–80.
9. Weinreich W. Languages in Contact / Weinreich W. — [2nd ed.]. — The Hague : Mouton&Co., 1963. — 148 p.
10. Хауген Э. Там же.
11. Исаев М. И. Социолінгвістическіе проблемы языков народов СССР (вопросы языковой политики и языкового строительства): Учеб. пособие для филолог. спец. ун-тов / Магомет Измаилович Исаев. — М. : Высшая школа, 1982. — 168 с.
12. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. — 3-е изд. — М. : КомКнига, 2005. — 576 с.
13. Храбскова Д. М. Там же.
14. Pabst B. Russisch-deutsche Zweisprachigkeit als Phänomen der multikulturellen Gesellschaft in Deutschland / Birte Pabst. — Frankfurt am Main : Peter Lang GmbH Verlag, 2007. — 110 S.
15. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Юрий Алексеевич Жлуктенко. — К. : Вища школа, 1974. — 176 с.

16. Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов / Станіслав Володимирович Семчинський. — К : Вища школа, 1974. — 256 с.
17. Храбскова Д. М. Там же.
18. Жлуктенко Ю. А. Там же.
19. Кочерган М. П. Там же.
20. Pabst В. Там же.
21. Исаев М. И. Там же.
22. Goldbach А. Deutsch-russischer Sprachkontakt. Deutsche Transferezen und Code-switching in der Rede Russischsprachiger in Berlin / Alexandra Goldbach. — Frankfurt am Main : Peter Lang Verlag, 2005. — 134 S.
23. Серебренников Б. А. Общее языкознание : формы существования, функции, история языка / Борис Александрович Серебренников. — М. : Наука, 1970. — 597 с.

Бридко Т.В. Теорія мовних контактів з точки зору мовної варіативності / Бридко Т.В. // Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». — 2011. — Т. 24 (63), № 3. — С. 216-220.

У наступній статті схарактеризовано основні проблеми теорії мовних контактів як передумови для виникнення двомовності та міжмовної інтерференції, узагальнено дефініції терміна "мовний контакт", названо основні чинники взаємодії мов, подано синтезовану типологію мовних контактів.

Ключові слова: мовні контакти, взаємодія мов.

Brydko T.V. Theory of linguistic contacts from point of linguistic variativnosti / T.V. Brydko // Scientific Notes of Taurida V. I. Vernadsky National University. — Series: Philology. Social communications. — 2011. — Vol. 24 (63), No 3. — P. 216-220.

The following article deals with main problems of the theory of language contacts that are the basis for bilingual and interlingual interference. The author sums up various definitions of the term "language contact" and provides the reader with main factors of language interaction as well as with the typology of language contacts.

Key words: language contacts, interlingual interference.

Поступила в редакцію 01.09.2011 г.